

GEZIEN, GEHOORD, GELEZEN

Daniel R. Horst

De Opstand in zwart-wit. Propagandaprenten uit de Nederlandse Opstand (1566-1584)

Zutphen (Walburg Pers) 2003, 392 p.,

€ 49,95, ISBN 90 5730 277 2

De Nederlandse Opstand staat bekend als het eerste internationale conflict waarin gedrukte propaganda een prominente rol speelde. In de strijd op papier was niet alleen tekst- maar ook beeldmateriaal aanwezig. Vaak gingen deze beide vormen vergezeld van elkaar. Zo werden aan pamfletten illustratieve gravures toegevoegd, terwijl prenten uitgebreide tekstverklaringen konden bevatten. Historici hebben zich lang geconcentreerd op het woord en het terrein van de afbeeldingen aan kunsthistorici overgelaten. Deze gaven op hun beurt voorrang aan vragen die pasten bij hun eigen discipline en onderzochten eerst het werk van bekende kunstenaars. Veel (anonieme) zestiende-eeuwse prenten zijn hierdoor tussen wal en schip geraakt en zeker niet in samenhang beschouwd. De kunsthistoricus Daniel Horst brengt hierin verandering met een prachtig uitgevoerd boek. Het betreft de handelseditie van zijn gelijknamige dissertatie uit 2000. *De Opstand in zwart-wit* telt een honderdtal grafische afbeeldingen uit de periode van de Beeldenstorm tot de dood van Willem van Oranje – gevonden in binnen- en buitenland. Tot het honderdtal rekt de auteur ook diverse ‘steunafbeeldingen’ die voor de context van de geselecteerde propagandaprenten interessant zijn. Deze horen dus niet tot het werkelijke corpus. Horst realiseert zich dat zijn verzameling onvolledig is en verwacht dan ook dat er in de toekomst uit onverwachte hoek nieuwe propagandaprenten zullen opduiken.

De Opstand in zwart-wit bestaat uit drie delen: een korte introductie, een uitgebreide bespre-

king van de prenten en een catalogus. Het eerste deel (p. 9-36) functioneert helaas te veel als verantwoording en te weinig als oriëntatie. Terminologische kwesties en informatie over zestiende-eeuws woordgebruik passeren tamelijk obligaat de revue. Slechts op enkele plaatsen, vooral in het hoofdstukje over censuur en verspreiding van prenten, beginnen tijd en thema echt tot leven te komen. De auteur had zijn boek alleen al meer op smaak kunnen brengen door essentiële vragen met bijbehorende passages uit de slotbeschouwing naar voren te halen. Daarin komen bijvoorbeeld de initiatiefnemers van de propagandaprenten en hun resultaten, alsook de onderwerpen van de prenten pas goed aan bod. Door zulke overkoepelende informatie vooraf te presenteren was de lezer ook beter voorbereid op het tweede deel. Daarnaast had de relatie tussen propagandistisch beeld- en tekstmateriaal meer belicht kunnen worden tegen de achtergrond van een grotendeels nog ongeletterde samenleving. Gelet op de allegorische inhoud – met allerlei verwijzingen naar de klassieke wereld en de bijbel – en de meertalige opschriften zal alleen het geschoolde publiek de prenten in totaliteit hebben begrepen. Horst koppelt echter in zijn slothoofdstuk het gebruik van zulke opschriften (in verschillende combinaties van Nederlands, Latijn, Frans en Duits) alleen aan de veronderstelling dat deze prenten daarom wel voor de internationale markt bestemd zullen zijn geweest.

Allesbehalve plichtmatig van karakter is het tweede deel (p. 37-308). In tien chronologisch geordende hoofdstukken analyseert Horst op boeiende wijze zijn materiaal. Elk hoofdstuk begint met de belangrijkste actualiteiten van de betreffende periode. Hierdoor hangen de gekozen propagandaprenten, waarop volgens verwachting Alva en Willem van Oranje vaak voorkomen, niet

in het luchtledige. Deze prenten worden vervolgens niet alleen steeds afzonderlijk belicht, maar ook op grond van de beschikbare kennis met elkaar in verband gebracht. Horst presenteert toereikende verklaringen voor huidige generaties belangstellenden die slechts in beperkte mate vertrouwd zijn met mythologische en christelijke verhalen. Deze uitgebreidheid is zeker verhelderend bij voorstellingen die voortkomen uit de onbekende apocriefe boeken. De hamvraag bij elke gravure is de propagandistische waarde ervan, maar dit is geen eenvoudig vraagstuk. Vaak is het gissen naar de intenties van de producenten, zo constateert Horst. Zelfs gravures waaruit specifieke meningen te destilleren zijn, hoeven niet als propaganda bedoeld te zijn geweest en kunnen louter uit handelsmotieven zijn verkocht. Het begrip 'propagandaprenten' heeft dan ook regelmatig een problematisch karakter. In Horsts verzameling zitten bijvoorbeeld Duitstalige nieuwsprenten die het Duitse publiek attenderden op de gevaarlijke ontwikkelingen in de Nederlanden. Het verschil tussen waarschuwen en overtuigen is in dergelijke gevallen subtiel.

Het laatste deel (p. 309-363) bevat een gestandaardiseerd overzicht van alle afbeeldingen die in de kern van het boek als propagandaprenten zijn getypeerd. Deze catalogus leent zich uiteraard goed voor het opzoeken van de beschikbare basisgegevens. Wel is sprake van een zekere doublure met het tweede deel, omdat daarin al veel uitvoerige citaten en literatuurverwijzingen staan en alle afbeeldingen (inclusief hun toelichtende teksten) helder zijn afgedrukt, met in de bijschriften de vindplaatsen. Voor de herkenbaarheid van het corpus propagandaprenten zou in de introductie een lijstje van alle steunafbeeldingen handig zijn geweest. Verder had de auteur met een getalsmatige rubricering naar standpunten en herkomst inzichtelijk kunnen maken in welke hoek de meeste van zijn propagandaprenten geplaatst kunnen worden.

De tijd die is verstreken tussen het proefschrift en de verschijning van de mooie handelseditie is niet benut om detailfouten te verwijderen. Zo zijn nog diverse onjuiste lidwoorden en betreffende voornaamwoorden blijven staan. Verwarrend blijft ook de terugverwijzing 'dit

soort portretten' (p. 20), na een paragraafje over algemeen prentwerk. Onhandig is daarnaast het hoofdlettergebruik in de titel van het hoofdstuk waarin 'Hof van Holland' voorkomt, omdat de auteur niet het gelijknamige Hollandse rechtscollege maar de Hollandse tuin (hof) bedoelt. Dat was het zinnebeeld voor het gebied in opstandige handen. Grappig is niettemin de alleen letterlijk te interpreteren hoofdtitel van het boek, die Horst enkel in de handelseditie toelicht. Het zal echter zelfs de leek niet ontgaan dat de bestudeerde gravures qua standpunten zowel letterlijk als figuurlijk ook allerlei grijstinten herbergen. Hopelijk laat Horsts inkleuring van (propaganda)prenten uit de periode vanaf 1584 niet te lang op zich wachten, want dit boek vraagt om een vervolg.

Joop W. Koopmans